

ANADOLU TIP TARİHİNDEN BİR KESİT: ALMAN TIP TARİHÇİSİ, HEKİM, HUKUKÇU THEODOR MEYER –STEINEG*

A SECTION FROM ANATOLIAN MEDICAL HISTORY:
THEODOR MEYER –STEINEG THE GERMAN MEDICAL
HISTORIAN, PHYSICIAN, LAWYER*

İlter UZEL**, Selda OKUYAZ***, Oya ÖGENLER****

Özet

Giriş: Tıp tarihinde tıbbi uygulama ve tedavinin büyük bölümü Anadolu'da şekillenmiştir. Geçmişten günümüze yapılan tarih araştırmalarıyla Anadolu tıbbının tıbbın gelişimine katkısı ortaya çıkarılmıştır.

Amaç: Bu çalışmada Alman tıp tarihçisi, hekim, hukukçu Theodor Meyer –Steineg'in hayatı ve Anadolu tıp tarihine katkısı üzerine bir irdeleme yapılması amaçlanmıştır.

Theodor Meyer-Steineg 9 Mayıs 1873 tarihinde Bückeburg'da doğmuş, tıp eğitimini Münih'de sonra Kieler Üniversitesinde tamamlamıştır. Tıp tarihi ile ilgili özel eğitimler alan Theodor Meyer-Steineg'in Anadolu tıbbına ait çalışmaları bulunmaktadır. Göz hekim olarak çalıştığı zamanlarda Osmanlı toprakları içinde yer alan İstanköy, Antik Nino-va ile Efes'e yaptığı gezide cerrahi aletler elde etmiştir. İlter Uzel'in Anadolu'da bulunan Antik Tıp Aletleri adlı kitabında çizimleri ayrıntılı olarak verilen Theodor Meyer-Steineg koleksiyonuna ait eserler Jena Friedrich Schiller Üniversitesi Tıp Tarihi Müzesi'nde yer almaktadır.

Sonuç olarak Anadolu'da yaşamış uygarlıkların kullandığı, bir gezi sırasında elde edilen aletlerin günümüze kadar korunmuş olması önemlidir.

* 2. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresinde Prof. Dr. İlter Uzel tarafından "Theodor Meyer –Steineg ve Anadolu Tıp Tarihine Katkıları" başlığı ile 10-13 Aralık 2012 tarihinde İstanbul'da sözlü bildiri olarak sunulmuştur. The paper titled "Theodor Meyer – Steineg and his Contributions to the History of Anatolian Medicine" was presented as a verbal presentation by Prof. Dr. İlter Uzel at the 2nd International Congress of Turkish Medical History held in Istanbul on 10 – 13 December 2012.

** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı emekli öğretim üyesi, dr.ilteruzel@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üy., Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

****Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

Anahtar Kelimeler: Tıp Tarihi, Anadolu Tıp Tarihi, Antik Tıp Aletleri, Theodor Meyer-Steineg

Abstract

Introduction: If we take a look in the history of medicine, we can touch that most of the medical practice and treatment was shaped in Anatolia. The historical researches from the past to the present revealed the contribution of Anatolian medicine to the development of medicine.

Objective: The objective of this study is to make a detailed survey on the life of Theodor Meyer-Steineg, the German Medical Historian, Physician and Lawyer and his contribution to Anatolian medical history.

Theodor Meyer-Steineg was born on May 9, 1873 in Bückeberg and completed his medical education in Munich and then joined Kieler University. Theodor Meyer-Steineg, who received special education in the field of medical history has studies on Anatolian medicine. During the times he worked as an ophthalmologist, he obtained surgical instruments during the journey he had to Kos, Ancient Nineveh and Ephesus that lied in the Ottoman realm. The artifacts belonging to Theodor Meyer-Steineg's collection, drawings of which are given in detail in İlder Uzel's book titled Ancient Medical Instruments in Anatolia, are now exhibited in the Jena Friedrich Schiller University Medical History Museum.

As a result, it is great that the tools obtained during a journey, used by the civilizations that lived in Anatolia, have been preserved until today.

Keywords: Medical History, Anatolian Medical History, Ancient Medical Instruments, Theodor Meyer-Steineg

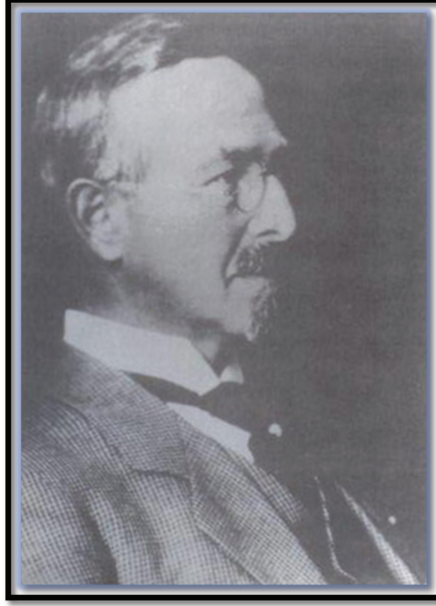
GİRİŞ

Anadolu tarih boyunca bilim ve kültürü barındıran bir coğrafyada yer almaktadır. Anadolu'nun tarihsel zenginliği tıbbın tüm alanlarını kapsamaktadır. Özellikle tıp kültürünün temeli Anadolu'da şekillenmiştir. Ünlü birçok hekimin yetiştiği bu bölgede bitki örtüsünün zenginliği, alet yapımı için koşulların uygunluğu tıbbi tedavinin çeşitlenmesini sağlamıştır. Tıbbın tarihsel gelişiminin nasıl olduğunun ortaya çıkarılması kuşkusuz ki tıp tarihi çalışmaları ile mümkündür. (1,2)

Paleopatoloji yoluyla tarih öncesi çağlardan yakın dönemlere kadar bireysel ya da topluca insan kalıntıları üzerinde var olan hastalıklar tespit edilerek tıp tarihine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tıp tarihine özgü aletler, literatür ve sağlık kuruluşlarıyla ilgili yapılan tüm araştırmalar dünya tıp tarihinin evriminin ortaya çıkarılmasını sağlar. (1,2,3) Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Alman tıp tarihçisi Theodor Meyer-Steineg'in araştırmalarının Anadolu tıp tarihindeki yerini irdelemektir.

Makale Theodor Meyer Steineg'in hayatı, Anadolu'daki gezisi ve tıp tarihine katkıları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

THEODOR MEYER - STEINEG'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Şekil 1: Theodor Meyer - Steineg

Theodor Meyer-Steineg 9 Mayıs 1873 tarihinde Bückeberg'da doğmuştur. Lise eğitiminin ardından 1891 yılında Münih'te tıp eğitimine başlayarak, sonra Kieler Üniversitesine geçmiş 1896 yılında “*Ein Fall von progressiver Paralyse* (Progresif Paralizi Vakası) başlıklı klinik tezi ile ” *Dr Med*” unvanını almıştır. (4)

Tıp tarihi çalışmaları

Stuttgarter Charlotten-Heilanstalt'da ünlü oftalmolog Oskar Königshöfer'in (1851-1911) yanında iki yıllık eğitim aldıktan sonra 1901 yılına kadar Detmold'da kendi özel kliniğinde göz doktoru olarak çalışmıştır, ancak üç yıl çalışabilmiştir. Göz kliniğini kapatması ardından Kiel Hukuk Fakültesi'nde eğitime başlamış-1904'de “*Das ärztliche Vertragsverhältnis* (Doktor Sözleşmesi Tutumu)” başlıklı teziyle Rostock Üniversitesi'nde “Dr. Jur.” unvanını almıştır. Tez içeriğinde hukuksal ve tıp tarihi ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. (4)

Theodor Meyer-Steineg tıp tarihi ile ilgili özel eğitimler alarak tezinden sonra “*Geschichte des römischen Ärztestandes*” (Roma'da Tıp Mesleği Tarihi) başlıklı yazısını yayınlamıştır. Aralık 1906 tarihinde Kieler Tıp Fakültesi'nde habilitasyon sınavını başarmıştır. (4) Bazı ülkelerde akademik ilerlemenin bir basamağı olan “habilitation” veya “doktora sonrası derecesi”, adayın bir akademik alanda öğretim için uygunluğunu, öğretim yeterliliğinin tanınması öğretme yetkisinin önkoşuludur.(5)

Theodor Meyer-Steineg, Jenaer Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 7 Haziran 1907 tarihinde habilitasyon için sunum yapmayı tercih etmiş, ardından doçentliği kabul edilmiştir. Tıp tarihine özgü “Das *medizinische Wissen der Griechen* (Eski Yunan'da Tıp Bilimi)” başlıklı deneme dersini vermiş, başarılı öğretim üyeliği hayatına 1911 yılından sonra kadrolu profesörlük ile devam etmiştir. (4)

Theodor Meyer-Steineg'nin tıp tarihine özgü sunumları her ne kadar üniversite için kazanç olarak görünse de literatürde akademik araştırmalar için yeterli olmadığı ifade edilmektedir. Bu dönemde tıp tarihi dersi için kadro eksikliği dikkati çekmektedir. Bu dönemde “*Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften* (Alman Tıp tarihi ve Doğa Bilimleri Topluluğu)”nun kurucusu olan, Leipzig Tıp Tarihi Enstitüsünde direktör olarak çalışan tıp tarihçisi Profesör Karl Sudhoff (1853-1938) tıp tarihinin akademik eğitim ve araştırma alanı kapsamına alınması ile ilgili yoğun çaba harcamıştır. (4) Theodor Meyer-Steineg Karl Sudhoff ile ilişkisini sürdürürken, tıp tarihine özgü eğitim ya da merak ile oluşturulan koleksiyonların kültürel ve bilimsel açısından önemini fark etmiştir. (4) Theodor Meyer-Steineg 1909 yılında Jenada bir genelge ile bölgedeki hekim ve eczacılardan, uygun tıbbi malzeme toplanmasını sağlayarak tıp tarihi ile ilgili bir koleksiyon oluşturmaya başladı. (4) Daha sonra Theodor Meyer-Steineg 1910 yılında Yunanistan ve Anadolu'ya yaptığı inceleme gezisinde, bazı kaynaklarda kendisine hediye olarak verildiği bazılarında satın aldığı belirtilen birçok antik tıp aletini tartışmalı bir şekilde ülkesine götürür. (2,6,7,8) Ardından 1912 yılında da yayımlar. (7) “*Jenaer medizinhistorischen Beiträge*” adlı dergide bu aletlerin tarifi yer almaktadır. (9) Eserler, Jena Friedrich Schiller Üniversitesi Tıp Tarihi Müzesi'ndedir. (2) Otuzsekiz parçanın 13 adedi II. Dünya Savaşı sırasında kaybolmuştur. (Şekil 2) (8)

Theodor Meyer-Steineg sürekli olarak koleksiyonunun içeriğini zenginleştirmeye çalışmıştır, koleksiyonunun en büyük kısmı Üniversitenin eski binasında ünlü Jenaer Tıp Tarihi koleksiyonu olarak saklanmakta ve tıp eğitiminde kullanılmaktadır. Tıp tarihindeki en yoğun çalışmaları 1909 yılından 1916 yılına kadar süren Meyer-Steineg'in araştırma sonuçları hala güncelliğini korumaktadır. (4)

Meyer Steineg ve Karl Sudhoff' ile antik tıp dönemine ait koleksiyonun tanıtımıyla ilgili “*Geschichte der Medizin Überblick mit Abbildungen*” başlıklı bir eser yazmışlardır. (4) Tıp tarihi konusunda eğitim ve araştırmalar yapmasının yanı sıra göz doktoru olarak çalışmış, ünü şehir sınırlarını da aşmış, Jena dışında İsveç ve Romanya'ya kadar yayılmıştır. (4)

Şekil 2: II. Dünya Savaşı sonrasında Theodor Meyer-Steineg koleksiyonunun bulunduğu hali

Şekil 3: Sanatçı Theodor Meyer-Steineg

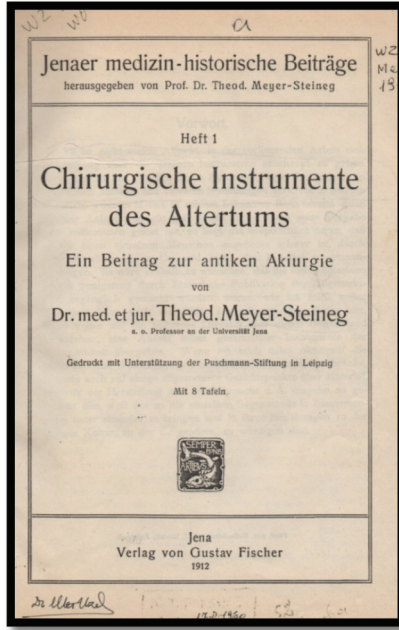
Müzik ve resim ile uğraşmış çok yönlü sanatçı olduğunu söylemek mümkün olan Theodor Meyer-Steineg 10 Mayıs 1936 tarihinde İtalya'da Ospedaletti'de tatil sırasında hayatını kaybetmiştir. (Şekil 3)(4)

Ölümünden sonra Meyer-Steineg'in *Friedrich-Schiller-Universitesi Jena, Ernst-Haeckel-Haus-* Tıp Tarihi ve Doğa Bilimleri Enstitüsü'nde yeni ve son kalıcı evini bulabilmiştir. 1988 Kasım'da koleksiyonun bir kısmı Ernst-Haeckel-Hauses'de halka açık olarak sergilenmeye başlanmıştır. (4)

Theodor Meyer Steineg'in Koleksiyonunda yer alan aletler

Theodor Meyer-Steineg'in koleksiyonunda yer alan tıp aletleri Anadolu tıp tarihi için çok önemlidir. Literatürde XX. yüzyıl başlarında Batı Anadolu bölgesinde Efes ve İstanköy'ü içine alan kültür gezileri sırasında yerli halkın göz hastalıklarını tedavi ederek karşılığında arkeolojik buluntuların hediye olarak verildiği ya da satın aldığı bilgisi yer almaktadır. (4,6,8) Tartışmalı hediyelerin arasında hala kullanılabilir vaziyette olan tıbbi-cerrahi takım aletlerden bir bölümü bulunmaktaydı. (4) Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan bugünkü Irak ve Mısır'dan da aletler toplamıştır. Anadolu hekimleri tarafından yüzyıllar önce kullanıldığı bilinen aletler Theodor Meyer-Steineg tarafından koleksiyon haline getirilmiş, Jena üniversitesinde sergilenerek tıp tarihine katkı sağlanmıştır.

Aletler Theodor Meyer-Steineg'in *Chirurgische Instrumente des Altertums, Jena, 1912* yayınladığı eserinde yer almıştır. (Şekil 4) Eserde tespit edildikleri yer Efes(38), İstanköy(24), Priene (1), Mısır(5), Ninova (6), kaynağı bilinmeyen (8) olmak üzere toplam 82 alet, İstanköy (8), Girit (2), Kaynağı bilinmeyen (5) toplam 15 votiv olmak üzere 92 alet fotoğrafı bulunmaktadır. (9)

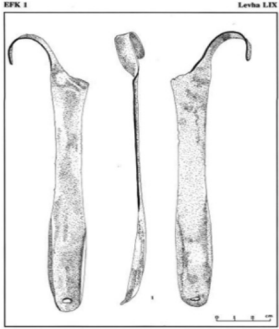

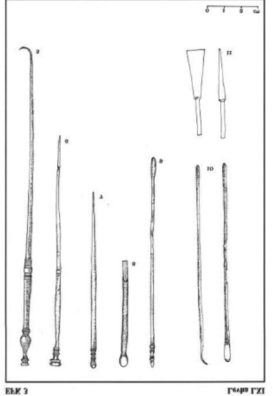

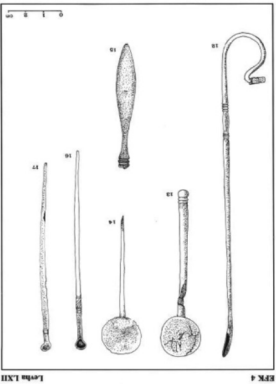
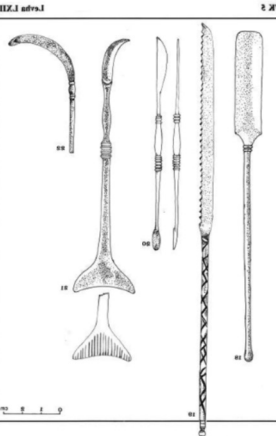
Şekil 4: Chirurgische Instrumente aus dem Allertum. Ein Beitrag zur antiken Akiurgie. Jena 1912. Kitabın kapağı

Theodor Meyer Steinag'ın koleksiyonunda yer alan Anadolu'da (Efes) tespit edilen aletlerin fotoğrafları ve kısa ağıklamaları tablo1'de verilmiştir.

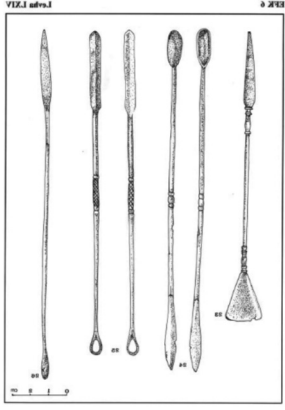
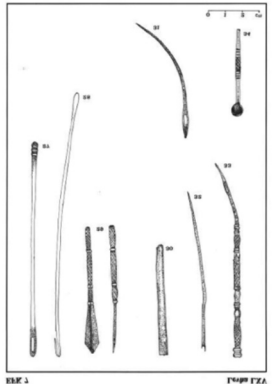

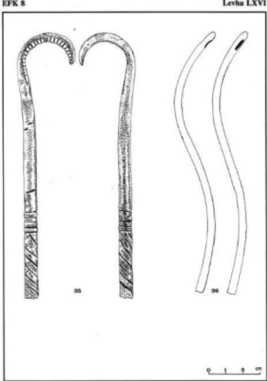
Tablo 1*

Levha	İçerik	Şekil
1	Ok (Diokles) Kaşığı Bronz siyah patina, uzunluk:18.6 cm, tutucu kulplardan birisi(sağ kulp) kırık(çok nadir tek örnek) Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:28.	5
2	Embriyoklast-Kraniyoklast Bronz, uzunluk:17 cm ağız geniş dişli (çok nadir, tek örnek) Roma Çağı (I-III.yy.)Ağızlardan birisi hiç bulunamadı. Bu parçada 1988 de bulunamadı.	6
3	Delgi Bronz yeşil patina, uzunluk:12.7 cm, delgi kanülle kaynaşmış (çok nadir tek örnek) Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:31.	
4	Havan eliBronz, uzunluk:16.9 cm üstte Asklepios figürünü mevcut (çok nadir, tek örnek) Roma Çağı (I-III.yy.)Ağızlardan birisi hiç bulunamadı. Bu parçada 1988 de bulunamadı.	
5	Çengel Bronz siyah patina, uzunluk:17.7 cm Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:34..	
6	İğne Bronz yeşil-siyah patina, uzunluk:12.8 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:35.	
7	İğne Bronz uzunluk:9.5 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı.	
8	Sonda(?) saç ğienesi(?) Kemik uzunluk :5.8cm başı armut biçimli ucu kırık., Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı.	
9	SondaBronz yeşil patina, uzunluk:11.5 cm, (çok nadir) Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:24	
10	Çengelli Sonda Bronz yeşil patina, uzunluk:11.2 cm, (çok nadir) Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:26	
11	Keski Bronz yeşil patina, uzunluk:5 cm, sap kırık Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:16.	7

12	Küret (uterus için) Bronz, siyah patina, uzunluk:19.2 cm, (çok nadir) Roma Çağı (I-III. yy.) Env.no:48	
13	Kaşık Fildişi, uzunluk:10 cm, kaşık çapı:2.2cm (çok nadir) Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı.	
14	Kaşık Bronz, uzunluk:8 cm kaşık çapı:2.2cm sapı kırık Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:13.	
15	Bıçak (Embriyotom),(?) Bronz, uzunluk:9.5 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı.	
16	Kulak kaşığı (sondası) Bronz, uzunluk:11.6 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:21.	
17	Kulak kaşığı (sondası) Bronz, uzunluk:10.7 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı.	
18	Spatül Bronz, uzunluk:17.3 cm , Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:17.3	
19	Testere, Bronz, uzunluk:21.5 cm, Testere uzunluk:11.2 cm sapı: çapraz oymalı (çok nadir), Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:19.	
20	Bıçak- Kaşık Bronz, uzunluk:11.5 cm Bıçak uzunluğu:3.3 cm, kaşık uzunluğu:1.1 cm (çok nadir), Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:30.	
21	Bıçak-penset Bronz, uzunluk:13 cm, (çok nadir), Roma Çağı (I-III.yy.), 1988 de bulunamadı.	
22	Bıçak Bronz, uzunluk:18 cm, Roma Çağı (I-III.yy.), 1988 de bulunamadı.	

23	Spatül Bronz, uzunluk:17 cm (nadir), Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:19		10
24	Spatül- Kaşık Bronz, siyah patina, uzunluk:18.5cm, Spatül uzunluk:4.2 cm, Kaşık uzunluk:2.2 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:30		
25	Delikli Spatül Bronz, yeşil patina, uzunluk:17.5cm, Sonda uzunluk:1.1 cm (çok nadir), Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:33		
26	Spatül-sonda Bronz, yeşil patina, uzunluk:19.3cm, Spatül uzunluk:4.2 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:50		
27	Delikli Sonda Bronz, uzunluk:11.5cm, Sonda uzunluk:0.9 cm uzunluğunda delik var (nadir) Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı.		11
28	Sonda Bronz, uzunluk:14.2cm, üst ucu kıvrık gözlü, (nadir) Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı.		
29	Bıçak Bronz, uzunluk:7.5 cm sap:4.7 cm, çapraz yivli (nadir), Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:32.		
30	Tüp Bronz, uzunluk:6.2cm çap:0.4cm, Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı..		
31	İğne Bronz, uzunluk:7.3 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:29.		
32	İğne Bronz, uzunluk:9.3 cm, deliği kırık. Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:58.		
33	İğne Bronz, uzunluk:11.2 cm, Roma Çağı (I-III.yy.) 1988 de bulunamadı..		
34	Kulak sondası Bronz, uzunluk:5 cm sapı kırık, Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:57.		

35	Embriyo Çengeli (Mesane Çengeli?) Bakır yuzunluk:15.5 cm, (nadir) Roma Çağı (I-III.yy.) Env.no:36	
36	Kateter Bronz, uzunluk:14 cm, çap:0.5cm s harfi şeklinde (çok nadir) Roma Çağı (I-III.yy.) Env. no:14.	

12

*Resimler İltter Uzel'in *Anadolu'da bulunan Antik Tıp Aletleri* adlı eserinden alınmıştır.

Şekil 13: Ok (Diokles) Kaşığı: Aslında solu sapı kırık olan ok kaşığının sağ ucu İltter Uzel tarafından tamamlanarak çizilmiştir.

SONUÇ

Anadolu'da insan varlığı en azından 15000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Türkiye'de bizden önce yaşayan toplumların geliştirdikleri ve uyguladıkları tıbbın araştırılması yalnız tıp tarihi açısından değil, insanlık tarihi açısından da önemli ve gereklidir ki bu zincirin önemli bir halkasını da antik çağ tıbbi oluşturmaktadır. Tarihi değeri olan eserlerin kendi çevresinden başka yerlerde sergilenmesi onların niteliklerini değerlendirme açısından kaygı uyandırabilir. O zamanın yasal koşulları çerçevesinde irdelenmesi sayesinde (10) Theodor Meyer-Steineg'in bu zincire kalıcı halkalar eklediği ileri sürülebilir. Ancak yazılarında Türkiye yerine ısrarla "Küçük Asya" olarak bahsetmesi yerine Anadolu veya Türkiye adını yazması eserlerin kökenleri hakkında Tıp tarihçisine daha yol gösterici olabilirdi. Bununla birlikte en azından o dönemde uygarlıkların beşiği olan Anadolu'da kullanılan koleksiyona dahil edilen aletlerin günümüze kadar korunmuş olması Theodor Meyer-Steineg'in Anadolu tıp tarihine katkısı olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

1. Uzel İ. Anadolu Tıp Tarihine Giriş. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, Graphis Matbaa, 2008.
2. Uzel İ. Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000
3. Dutour O. Paleopathology: An Archaeological Approach Of Diseases TÜBA AR 2011;14:165-172
4. Zimmermann S., Künl E. Die Antiken der Sammlung Meyer-Steinge in Jena I, Jahrbuch Des Römisch-Germenischen Zentralmuseums. 1991
5. https://www.zu.de/info-wAssets/forschung/dokumente/en/Habilitation-Process_FAQs.pdf
6. Laios, K., Karamanou, M., Tsoucalas, G., Sgantzos, M., & Androustos, G. (2015). Ophthalmic malignancies in antiquity as depicted in two terracotta figurines. *JBUNON*, 20, 650-2.
7. Meyer-Steineg Th.: Chirurgische Instrumente aus dem Allertum. Ein Beitrag zur antiken Akiurgie. Jena 1912.
8. Baykan, D. 100 Yıldır Bitmeyen Yağma: Anadolu Hekim Mezarları. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler 30, 2010, 1-6.
9. Künl E., Zimmermann S. Die Antiken der Sammlung Meyer-Steinge in Jena II, Jahrbuch Des Römisch-Germenischen Zentralmuseums. 1994
10. Ergil, T. Eski Eser Kaçakçılığı ve Basındaki Yeri. Marmara İletişim Dergisi 5.5 (1994): 169-192.